

Herplaatsingsraamwerk

Inleiding

Volgens artikel 13e van de Wet op de dierproeven (Wod)¹¹ kunnen vergunninghouders proefdieren vrijgeven voor herplaatsing. Sommige vergunninghouders doen dat al jaren. Volgens het Nationaal Comité advies dierproevenbeleid (NCad) moet dit worden gestimuleerd. Voor een harmonieus, transparant proces heeft het NCad een algemeen herplaatsingsraamwerk ontworpen. Dit raamwerk is erop gericht om, samen met de Codes of Practice voor de herplaatsing van honden, katten en (NHP's), de ontwikkeling van een herplaatsingsprogramma te bevorderen.

Het 'Ja, tenzij'-principe

De Europese Richtlijn 2010/63/EU en de Wod gaan uit van het idee dat dieren een intrinsieke waarde hebben, die moet worden geëerbiedigd.¹² In het verlengde hiervan is het vanzelfsprekend dat er mogelijkheden dienen te zijn om dieren die daarvoor in aanmerking komen te herplaatsen, als deze niet worden gedood ten behoeve van het experiment en dit in het belang is van het welzijn van het dier. Daar rekening mee houdend is het redelijk om een 'Ja, tenzij'-principe te hanteren voor de herplaatsing van voormalige proefdieren. Er bestaan situaties waarin om goede redenen herplaatsing geen optie is.

¹¹ **Artikel 13e van de Wet op de dierproeven (Wod):** Wanneer de fokker, leverancier of gebruiker overgaat tot vrijgave ter adoptie van dieren die zijn gebruikt of bestemd waren om te worden gebruikt in een dierproef, past deze een adoptieprocedure toe, die voorziet in de socialisatie van de voor adoptie vrij te geven dieren. Indien het wilde dieren betreft, doorlopen deze indien nodig een reïntegratieprogramma voordat zij opnieuw in hun habitat worden geplaatst.

¹² Europese Richtlijn 2010/63/EU, overweging 12.

Dit zijn onder andere de volgende:

1. Het experiment vereist dat de dieren moeten worden gedood omdat (bijvoorbeeld) autopsie essentiële informatie verschaft.
2. Hergebruik is mogelijk, past binnen wettelijke kaders en is ethisch aanvaardbaar, met inachtneming van het cumulatieve ongerief.
3. Wetgeving en regelgeving verbieden de herplaatsing, bijvoorbeeld vanwege risico's voor de volksgezondheid.
4. De Instantie voor Dierenwelzijn (IvD) en aangewezen dierenarts hebben goede redenen aan te nemen dat de kwaliteit van leven en de levensverwachting van het dier te laag zijn na herplaatsing.

Aspecten van een succesvol herplaatsingsprogramma

Bij herplaatsing ligt de nadruk op de kwaliteit van leven van voormalige proefdieren. Daarom moeten er procedures worden ontwikkeld die het welzijn van de dieren garanderen. De voornaamste factoren die bij herplaatsing in overweging genomen moeten worden zijn opgenomen in dit raamwerk. In dit raamwerk worden deze factoren in algemene termen beschreven.

De Europese Richtlijn 2010/63/EU betreffende de bescherming van dieren die voor wetenschappelijke doeleinden worden gebruikt bepaalt dat als een lidstaat van de EU herplaatsing van voormalige proefdieren toestaat, het van wezenlijk belang is dat de fokker, leverancier of gebruiker over voorzieningen beschikt ten behoeve van een passende socialisatie. Volgens de Wod is een fokker, leverancier of gebruiker die voormalige proefdieren vrijgeeft voor herplaatsing

wettelijk verplicht een herplaatsingsprocedure toe te passen.¹³ Aanbevolen wordt om een dergelijke procedure duidelijk te definiëren en ruimte te bieden voor een volledige beoordeling van alle kosten en baten per dier. Idealiter wordt dat gedaan in het kader van een herplaatsingsprogramma, dat in ieder geval de volgende juridische en praktische overwegingen omvat (maar daar niet noodzakelijk tot is beperkt):

1. de bevoegdheid van de vergunninghouder tot het vrijgeven van dieren
2. de selectie van geschikte dieren
3. voorbereiding voor herplaatsing
4. beoordeling van de geschiktheid van de nieuwe woonomgeving
5. herplaatsing via een derde partij
6. follow-up
7. financiële en juridische aspecten

1. Bevoegdheid van de vergunninghouder tot het vrijgeven van dieren

De Wod bepaalt dat aan het einde van een dierproef door een dierenarts of een andere ter zake deskundige wordt beslist of het dier in leven zal worden gehouden. Een dier wordt gedood als aannemelijk is dat het een matige of ernstige vorm van pijn, lijden,

¹³ Artikel 26 van de Richtlijn: Indien de lidstaten adoptie door gezinnen toelaten, is het van wezenlijk belang dat de fokker, leverancier of gebruiker over voorzieningen beschikt ten behoeve van een passende socialisatie van de dieren, teneinde een succesvolle adoptie te garanderen, de dieren onnodige angst te besparen en de openbare veiligheid te waarborgen. Zie ook artikel 13e van de Wet op de dierproeven, waarnaar wordt verwezen in voetnoot 1.

angst of blijvende schade zal blijven ondervinden. De criteria voor het in leven houden van een dier na een procedure worden aan het begin van het project omschreven. In de praktijk wordt de beslissing of er al dan niet is voldaan aan de voorwaarden voor vrijgave genomen in overleg met de projectvergunninghouder. Als een dier in leven wordt gehouden, moet het de zorg en leefomgeving krijgen die voldoen aan de behoeften van het dier in zijn huidige gezondheid.

De eindbeslissing over het al dan niet vrijgeven van een dier voor herplaatsing wordt genomen door de instellingsvergunninghouder. De IvD adviseert de vergunninghouder over de geschiktheid van het dier voor herplaatsing. Alvorens dit advies te verstrekken dient de IvD contact op te nemen met de aangewezen dierenarts, een voor de diersoort deskundige gedragsdeskundige (expert met formele kwalificaties op het gebied van normaal en abnormaal gedrag van een diersoort en gedragsbeheersing en -verandering) en/of de dierenverzorger die verantwoordelijk is voor de dagelijkse verzorging van het betreffende dier.

- De voor de diersoort deskundige gedragsdeskundige en/of de verzorger die het best bekend is met het dier/de diersoort dient het gedrag en de geschiktheid voor herplaatsing van het dier te beoordelen. Aangezien niet alle instellingen standaard samenwerken met een gedragsdeskundige, moet er mogelijk informatie worden ingewonnen bij andere bronnen, zoals de aangewezen dierenarts of de verzorger van het dier. Dierenartsen en diervverzorgers dienen een goed inzicht te hebben in soortspecifiek gedrag, inclusief ongewenst of afwijkend gedrag,

gedragsbeheersing en -verandering én het geven van een prognose van eventueel ongewenst of afwijkend gedrag bij het uitvoeren van deze beoordeling.

- De aangewezen dierenarts draagt bij aan de beoordeling van de gezondheid van het dier. Deze beoordeelt de mogelijkheden met het oog uitsluitend op de kwaliteit van leven van het dier.
- De beslissing of een dier geschikt is voor herplaatsing dient te worden genomen voordat een mogelijke nieuwe eigenaar zich heeft aangediend.

2. De selectie van geschikte dieren

Volgens artikel 13d van de Wod kan een dier alleen voor herplaatsing worden vrijgegeven als (a) de gezondheidstoestand van het dier het toelaat; (b) er geen gevaar bestaat voor de volksgezondheid, de diergezondheid of het milieu en (c) er passende maatregelen genomen zijn om het welzijn van het dier te waarborgen.

De kwaliteit van leven is cruciaal bij het beoordelen van de geschiktheid van een dier. De geschiktheid voor herplaatsing moet zorgvuldig worden beoordeeld, en alleen de dieren die zich naar verwachting aan een nieuwe leefomgeving zullen kunnen aanpassen en daar floreren, dienen in aanmerking te komen.

Er zijn verschillende manieren om de geschiktheid van dieren te beoordelen. De hulpmiddelen voor die beoordeling verschillen bovendien per soort. In het algemeen wordt aanbevolen om de

volgende criteria in overweging te nemen bij het beoordelen van de geschiktheid van een dier:

- De leeftijd in verhouding tot de levensverwachting: de leeftijd van het dier is relevant voor het garanderen van een evenwichtige levenscyclus.
- De algemene gezondheidstoestand van het dier: Het dier moet in goede, niet per se optimale, gezondheid verkeren. Als het dier een medische indicatie heeft kan het alsnog zeer geschikt zijn voor herplaatsing, op voorwaarde dat er een realistische en redelijke behandeling voorhanden is, zodat de prognose op lange termijn goed is.
- De psychologische/sociale toestand van het dier: bijvoorbeeld de gevolgen van de proeven op het dier, de soort en het soortspecifieke gedrag.
- Indien van toepassing, de impact van operaties die voorafgaand aan de herplaatsing nodig zijn.

3. Voorbereiding voor herplaatsing

Als eenmaal duidelijk is welke dieren vrijgegeven worden, moeten deze verder worden voorbereid op hun nieuwe thuis. Bij het voorbereiden van dieren op hun verhuizing of vertrek, moet rekening worden gehouden met socialisatie, gewenning, training en veterinaire verzorging.

a. Socialisatie, gewenning en training

Een instelling die dieren vrijgeeft voor adoptie is wettelijk verplicht een herplaatsingsprocedure toe te passen, die de socialisatie van de vrij te geven dieren garandeert. Ook gewenning en training zijn van belang. Programma's voor socialisatie, gewenning en training

verlagen de stressrespons van dieren die worden geconfronteerd met een nieuwe situatie, zoals bezoekers van de instelling en proeven. Het socialisatieprogramma moet zijn gericht op het verminderen van de stress tijdens het verblijf in het laboratorium/het verloop van de dierproeven én een bijdrage leveren aan de aanpassing aan de leefomgeving. Er kunnen kleine wijzigingen aan het programma worden aangebracht om dit speciaal af te stemmen op herplaatsing door situaties na te bootsen die zich in de nieuwe leefomgeving van de dieren zouden kunnen voordoen. Het is raadzaam om dieren in het laboratorium in het kader van het normale gewenningsproces zo veel mogelijk bloot te stellen aan verschillende visuele, tactiele en auditieve prikkels.

b. Veterinaire zorg

Streng toezicht op de gezondheid van proefdieren is al een voorwaarde voor de verzorging en het gebruik daarvan maar een aanvullende specifieke beoordeling door een dierenarts en bevestiging van vaccinatie en certificering zijn essentieel. De dieren moeten worden ontwormd en er moet een geschikte vorm van anticonceptie worden overwogen. Er zullen gezondheidsrapporten beschikbaar worden gesteld en er zal advies worden gegeven met betrekking tot eventuele zoönosen. Zo komt *Campylobacter* in de meeste hondenpopulaties voor; het is meestal asymptomatisch, maar kan wel op mensen worden overgedragen. In niet-humane primaten kunnen virussen zoals herpes B voorkomen, die dodelijk kunnen zijn voor mensen. Een virusstatus op zich is geen reden om niet tot herplaatsing over te gaan. Als een dier een medische indicatie heeft waarvoor een realistische en redelijke behandeling bestaat, kan het

dier nog altijd zeer geschikt zijn voor herplaatsing. Er moet beleid worden overeengekomen voor dergelijke gevallen, inclusief behandelingen die voorafgaand aan het vrijgeven van de dieren moeten worden uitgevoerd.

Het is mogelijk dat een dier voorafgaand aan de vrijgave voor herplaatsing een operatie moet ondergaan om geïmplanteerde instrumenten te verwijderen. Tegen dergelijke operaties bestaan a priori geen juridische bezwaren.¹⁴ Het doel van een dergelijke operatie is om verder lijden tot een minimum te beperken. De dierenarts beslist of er wel of niet wordt geopereerd, op basis van een beoordeling van de verwachte impact van de operatie, de verwachte kwaliteit van leven op de lange termijn én de balans daartussen. De pijn en het leed die een dergelijke ingreep kan veroorzaken moeten dus worden gecompenseerd door het te behalen welzijn. Het is raadzaam om beleid te ontwikkelen voor het ethische kader, om te kunnen bepalen of een dergelijke ingreep wel of niet moet worden uitgevoerd.

4. De geschiktheid van de nieuwe leefomgeving beoordelen

De geschiktheid van de nieuwe leefomgeving is bepalend voor het slagen van herplaatsing. Het borgen van het welzijn van het dier heeft daarbij absolute prioriteit en het is essentieel om criteria te specificeren die dit mogelijk maken.

¹⁴ Hoewel een hersteloperatie geen proef is, is de Wet op de dierproeven (Wod) in essentie gebaseerd op artikel 1b van de Wod. Volgens artikel 13d van de Wet op de dierproeven kan een dier alleen voor adoptie worden vrijgegeven als (a) de gezondheidstoestand van het dier het toelaat; (b) geen gevaar bestaat voor de volksgezondheid, de diergezondheid of het milieu; en (c) passende maatregelen genomen zijn om het welzijn van het dier te waarborgen.

Criteria waarbij rekening moet worden gehouden bij het selecteren van een nieuw thuis zijn onder andere:

- De motivatie van de nieuwe eigenaar
- Inzicht in de algemene, soort specifieke behoeften
- Inzicht in de individuele behoeften van het dier dat wordt geadopteerd
- De financiële middelen en tijd die beschikbaar zijn om de verantwoordelijkheid voor een dier te nemen
- Aansluiting van de omgeving van het nieuwe thuis op de behoeften van het dier.

De nieuwe leefomgeving van het dier moet voldoen aan de behoeften (en mogelijke problemen) van het dier. Daarom is het noodzakelijk dat relevante informatie wordt uitgewisseld en mensen goed worden geïnformeerd en uitgerust. Aanbevolen wordt om relevante informatie over het dier zoals opgenomen in de Codes of Practice aan de nieuwe eigenaar(s) van het dier te verstrekken, samen met advies m.b.t. het voldoen aan de individuele, specifieke eisen van het dier.

5. Herplaatsing via een derde partij

Het is raadzaam om een gespecialiseerde partij, met ervaring op het gebied van de herplaatsing van voormalige proefdieren, bij het proces te betrekken. Dit kan een partij zijn die zich specifiek bezighoudt met herplaatsing binnen de vergunninghoudende instelling, of een externe partij. Daaronder vallen geregistreerde goede doelen en natuurparken, die specifieke deskundigheid hebben voor het beoordelen van de geschiktheid van een dier voor herplaatsing, advies kunnen geven over training en gedragsbeheersing, socialisatietrajecten en rehabilitatieprogramma's kunnen opstellen

en de geschiktheid kunnen beoordelen van de eindbestemming of tijdelijke verblijfplaats van dieren.

6. Follow-up

Elk dier reageert anders op de herplaatsing naar een nieuwe omgeving. Om te garanderen dat het welzijn van het dier niet in het geding komt, wordt een follow-up geadviseerd nadat het dier een bepaalde tijd in de nieuwe omgeving heeft doorgebracht. Door middel van een follow-up op locatie kan het gedrag van het dier in zijn nieuwe omgeving worden beoordeeld, waarbij tegelijk gelegenheid is om eventuele gebeurtenissen of problemen te bespreken.

Advies kan worden verstrekt door deskundige en competente personen, bijvoorbeeld een daartoe aangewezen persoon bij de vergunninghoudende instelling, een speciaal aangewezen lokale dierenarts of, als er een herplaatsingsorganisatie betrokken is, een van de medewerkers daarvan. Indien nodig kan er specialistisch advies worden ingewonnen bij een gedragsdeskundige of dierenarts.

Voor dieren die niet gewend raken aan hun nieuwe thuis moet een andere oplossing worden gezocht. Daarbij is het mogelijk dat het dier weer terugkeert naar de herplaatsingsorganisatie. In dat geval wordt beoordeeld waarom het dier niet kon wennen en of het dier geschikt is voor een leven als huisdier. De redenen waarom het dier niet heeft kunnen wennen moeten zorgvuldig worden geanalyseerd. Als het dier dan geschikt blijkt voor een nieuwe herplaatsing moet al het redelijke worden gedaan om ervoor te zorgen dat die poging wel slaagt. Daarbij kan worden gedacht aan het inschakelen van een (veterinair)

gedragwetenschapper of andere specialist om de geschiktheid van het dier en de toekomstige eigenaar te beoordelen en de gedragsverandering en -beheersing van het dier in de nieuwe omgeving te begeleiden.

7. Financiële en juridische aspecten

Het is aan alle bij de herplaatsing betrokken partijen om overeenstemming te bereiken over de kosten waarmee de herplaatsing gepaard gaat. Kosten worden onder andere gemaakt voor:

- De voorbereidingen voor elk dier
- Een operatie (indien van toepassing)
- Het opstellen van de documentatie over de gezondheid, het gedrag, het karakter en de (medische) geschiedenis van het dier
- Vervoer
- Medicijnen die het dier nodig heeft (indien van toepassing)
- Follow-upbezoeken

Het is belangrijk om de juridische aspecten van het eigendom te onderzoeken en vast te leggen. Daarbij kan worden gedacht aan de verantwoordelijkheden m.b.t. langdurige medische verzorging, de besluitvorming aangaande de permanente, definitieve bestemming van het dier en de procedure in geval van een mislukte herplaatsing.

Aanbevolen wordt dat fokkers, vergunninghoudende instellingen, herplaatsingsorganisaties en andere betrokken partijen samen een oplossing vinden voor het delen van de kosten van het herplaatsingsproces.

Overweging van de uitkomsten van de externe (maatschappelijke) consultatie

Op 27 november 2015 heeft de maatschappelijke consultatie plaatsgevonden in Den Haag. Tijdens deze bijeenkomst hebben de onderstaande organisatie hun inbreng geleverd.

Het NCad heeft uit de geluidsopnamen van de bijeenkomst aanbevelingen gestedilleerd, die vervolgens ter akkoord zijn voorgelegd aan de betreffende groeperingen. PETA en Holland BIO, die beide niet aanwezig waren tijdens de consultatie, hebben hun input schriftelijk ingediend.

Hieronder worden per onderwerp de door de aanwezige organisaties geaccordeerde aanbeveling weergegeven, waarbij telkens wordt aangegeven of de betreffende aanbeveling is meegenomen in het advies van het NCad. Wanneer dat niet het geval is, wordt daarvan kort de reden aangegeven.

- Biomedical Primate Research Centre (BPRC)
- Nederlandse Voedsel- en Warenautoriteit (NVWA)
- Ministerie van Economische Zaken
- Nederlandse Vereniging voor proefdierkunde (NVP)
- Nederlandse Federatie van Universitair Medische Centra (NFU)
- Three R's Alternatives Initiating Network (TRAIN)
- Wil Research namens de industrie
- Stichting Stimuleringsfonds Alternatieven voor Proefdieren
- Koninklijke Nederlandse Akademie van Wetenschappen (KNAW) Nederlands Instituut voor Neuroscience
- Centrale Commissie Dierproeven (CCD)
- Departement Pathobiologie (Anatomie & Fysiologie), faculteit Diergeneeskunde, Universiteit Utrecht
- Stichting Hulp en Herplaatsing Huisdieren (SHHH)
- Dierenbescherming
- Instantie voor Dierenwelzijn Universiteit Utrecht
- Stichting AAP
- Een dier een vriend
- Stichting Animal Rights
- Stichting dierenasiels en internet
- Stichting dierenvangnet
- Dierencoalitie